

ORDU / PERŞEMBE'DEN İKİ AHŞAP ÇANTI CAMİ ÖRNEĞİ

TWO WOODEN MOSQUE SAMPLES IN ORDU/PERŞEMBE

Prof. Dr. Ahmet Ali BAYHAN*

Özet

Mimaride kullanımı insanlık tarihi kadar eski olan ahşabın, çok önemli ve vazgeçilmez bir malzeme olduğu bilinmektedir. Anadolu'da Karadeniz Bölgesi ve özellikle Ordu/Perşembe'nin içerisinde bulunduğu Orta Karadeniz Bölgesi'nde ahşap, mimaride ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Bölgenin kırsal kesimlerinde hala rastlayabileceğimiz serenderler ve konutlar bunların en güzel örneklerini vermektedir. Bu bağlamda ahşap çanti camiler de üzerinde durulması gereken kültür varlığı niteliğindeki yapılar olarak dikkati çekmektedir. Tamamen yörenin şartları ve ihtiyaçları ile ortaya çıkan ahşap çanti camiler aslında eski bir geleneğin de devamı niteliğindedir.

Bu çalışmada, çok farklı yönleriyle ehemmiyet kazanmış bir yöre olan Perşembe'de, kendine has karakteristik özellikleriyle geleneksel ahşap çanti camilerin iki örneği olan Kutluca Mahallesi Camii ve Afırlı Mahallesi Camii ele alınmaktadır. Amacımız, sayıları her gün biraz daha azalan, yok olma durumundaki bu iki yapıyı belgelendirmek ve bilinen örneklerle yenilerini kazandırmaktır. Daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış olan bu yapılar öncelikle mimari özellikleri açısından tanıtılmış ve akabinde yakın çevre örneklerinden hareketle Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki yerleri değerlendirilmek suretiyle Anadolu Türk mimarisindeki önemi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Karadeniz Bölgesi, Ordu/Perşembe, Ahşap Çanti Camiler, Türk mimarisi

Abstract

It is a well-known fact that wood, of which the usage in architecture is as old as the humanity, plays a crucial role and is an indispensable material. Wood has been widely used in Black Sea Region in Anatolia, especially Eastern Black Sea Region at Ordu/Perşembe in architecture. Buildings and serender (chamber standing on four legs) which can be seen even today in the country of the region constitute the best examples of this type. Within this context, wooden nail-free mosques are the cultural values in the region that should be focused on. The wooden nail-free mosques, which have emerged in accordance with the conditions and needs of the region, are, in a sense, the continuity of a former tradition.

In the present study, two samples of these wooden nail-free mosques, Kutluca Street Mosque and Afırlı Street Mosque, which contain their own characteristics in Perşembe which is an area having its own peculiarities from different perspectives are handled. Our objective in this study is to certify these two buildings which decrease in number day by day and which are nearly extinct and save the new ones to those samples. These mosques which have not been published before have been introduced by means of their architectural features and considering the similar samples nearby settings their places in Central and Eastern Black Sea Region have been evaluated and their importance in Anatolian Turkish architecture has been stressed.

Keywords: Black Sea Region, Ordu/Perşembe, Wooden Mosques, Turkish Architecture

* Ordu Üniversitesi Fen-Ed.Fak. Sanat Tar. Böl. Öğr. Ü., Cumhuriyet Yerleşkesi, Altınordu/Ordu, e-mail: bayhanahmetali@hotmail.com

Giriş

1071 Malazgirt Savaşı'nı müteakip Selçuklular tarafından sınır boylarına yerleştirilmiş Oğuzların bir kolu durumundaki Çepniler tarafından Türkleştirilmiş olan Ordu yöresinde, Hacıemiroğulları Beyliği'nin hüküm sürdüğü dönemde, XIV. yüzyılda denize uzanan muhtelif vadilerde Türkmen yerleşimlerinin ortaya çıktığı kaynaklarda ifade edilmektedir (Çebi 1973: 29, Turan 1984: 512, Yediyıldız 1985: 41, Yediyıldız 2000: 35-41, Uzunçarşılı 1988: 153, Yücel 1991: 1-8, Merçil 1991: 139, Sümer 1992: 13, Bilgin 1997: 88-94, Öz 1999: 18, Demir 2001: 29-36, Demir 2002: 824-829, Demir 2005: 62-65, Danişmendname (Haz.: Necati Demir), 1999: 18-20). Bunlardan birisi de, Vona yarımadası üzerindeki küçük vadiler üzerine kurulmuş olan Niyabet-ı Satılmış (Perşembe)'dir. 1455'te 'Nahiye-i Satılmış-ı Bayram', 1485'te 'Vilayet-i Satılmış ve Bayramlı', 1547 ve 1613'te 'Nahiye-i Satılmış', 1871 ve 1928'de 'Perşembe Nahiyesi', 1930-1945 arasında 'Vona' ve nihayet 25 Haziran 1945'ten itibaren 'Perşembe İlçesi Merkez Bucacı' adıyla anıla gelen ve adını iskele mevkiinde kurulan pazarın toplanma gününden alan Perşembe, Samsun-Trabzon karayolu üzerinde, karayel fırtınalarına kapalı doğal bir limana sahiptir. Karadeniz'de ticaret yapmak için seyrüsefer yapan gemiciler, Perşembe limanını bir uğrak ve barınak yeri haline getirmişlerdir. Ilıman Karadeniz ikliminin hüküm sürdüğü ilçede, ağırlıklı fındık tarımı yapılan, yer yer de mısır, meyve ve sebze yetiştirilen arazi yapısı, engebelidir ve sahile dik yükselen tepelerin ya da yükseltilerin yamaçlarından denize doğru derelerin uzandığı yerlerde koylar oluşmuştur (<http://www.persembe.gov.tr/cogrfi.html>). Böylesine zengin bir tarih ve muhteşem bir doğal manzaraya sahip olan Perşembe ilçesinde, Yason Burnu'ndaki Rum Kilisesi, Efirli Camii ve Mezarlığı, Soğukpınar Camii ve Mezarlığı, Anaç Camii, Doğanlı Hasan Efendi Türbesi gibi önemli tarihi eserlerin mevcudiyeti dikkat çekmektedir.

Bu çalışmada; günümüzde 'Sakin Şehir' kimliğiyle turizm bakımından daha da önemli hale gelen Perşembe'nin tarihi ve kültürel dokusuna yeni bir değer olarak, Osmanlı geç döneminden yörenin ahşap çantı camileri geleneğinin güzel örnekleri durumundaki Kutluca Mahallesi Camii ile Afırlı Mahallesi Camii'ni derinlemesine inceleyip değerlendirmeye çalışacağız.

Kutluca Mahallesi Camii

Perşembe İlçesine bağlı Kutluca Mahallesi'nde yer alan caminin ne zaman ve kim tarafından inşa ettirildiği bilinmemektedir. Ancak mimari özellikleri ve mahalle sakinlerinin yaşlılarının verdiği bilgilere göre, yapının XIX. yüzyıldan kalmış olabileceği tahmin edilmektedir.

Kutluca Mahallesi Camii'nin doğu duvarı boyunca uzanan ve iki katlı olarak düzenlenmiş olan revak, 0,10 x 0,10 m. kesitinde altı ahşap direklidir (Foto. 1). Revak, kuzeyden başlayarak sırasıyla 1,45 m., 3,00 m., 2,04 m., 1,84 m. ve 2,00 m. genişliğindeki açıklıklarla beş gözlü olup, kuzey ve güney kenarları da 1,04 m.lik açıklıklarla dışarıya açılmıştır (Foto. 2). Caminin iki giriş kapısı mevcuttur. Bunlardan birisi doğu cephedeki revakın kuzey ucundan olup, 0,76 m. genişliğinde ve düz lentoludur. Kuzey cephenin ortasında yer alan ikinci kapı da 0,95 m. genişliğinde, iki ahşap kanatlı ve düz lentoludur (Foto. 3). Batı kenar daha sade bir düzenleme ortaya koymaktadır (Foto. 4).

Fotoğraf 1 - Kutluca Mahallesi Camii'nin doğu cephesi / The East Façade of Kutluca Quarter Mosque

Fotoğraf 2 - Kutluca Mahallesi Camii'nin güney cephesi / The South Façade of Kutluca Quarter Mosque

Kapılardan girildiğinde caminin kuzey kenarı boyunca uzanan, derinliği doğu kenarında 1,66 m., batı kenarında 1,89 m., uzunluğu da 8,14 m. olan bir giriş mekanına ulaşılmaktadır. 0,10 x 0,10 m. ölçülerinde beş ahşap direk arasında, doğudan başlayarak 0,90 m., 0,82 m., 0,88

Fotoğraf 3 - Kutluca Mahallesi Camii'nin Kuzey Cehesi / *The North Façade of Kutluca Quarter Mosque*

Fotoğraf 5 - Kutluca Mahallesi Camii'nin iç mekânı / *The Interior Place of Kutluca Quarter Mosque*

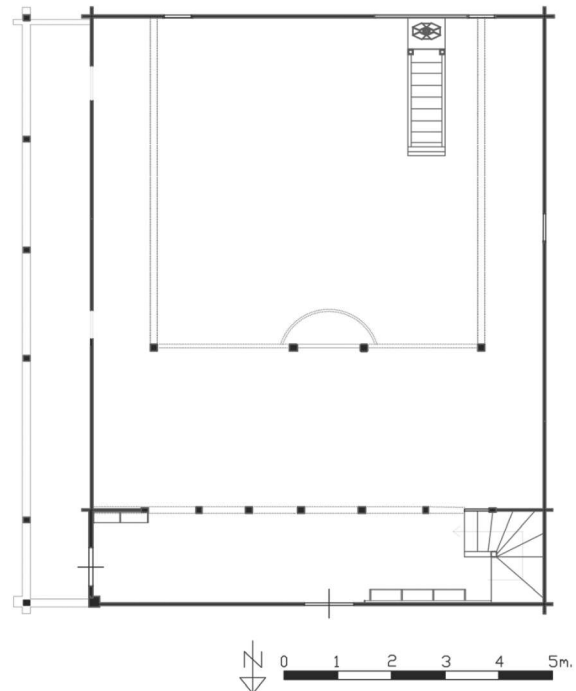
Fotoğraf 4 - Kutluca Mahallesi Camii'nin Batı Cehesi / *The West Façade of Kutluca Quarter Mosque*

m., 0,98 m., 1,07 m. ve 1,12 m.lik açıklıklarla harime bağlanan giriş mekanının batı ucunda, mahfile götüren bir ahşap merdiven yer almaktadır.

Harimin kuzey kenarında 0,15 x 0,15 m. boyutlarında dört ahşap direkli bir dizi aynı zamanda mahfile desteklemektedir (Foto. 5-6). Doğu uçtan başlayarak direkler arasındaki açıklıklar, sırasıyla 1,01 m., 2,50 m., 1,20 m., 2,16 m. ve 1,05 m. genişliğindedir. Harim;

Fotoğraf 6 - Kutluca Mahallesi Camii'nin mahfili / *The Circle of Kutluca Quarter Mosque*

Şekil 1 - Kutluca Mahallesi Camii'nin planı / *The Plan of Kutluca Quarter Mosque*

kuzey kenarı 8,26 m., doğu kenarı 9,10 m., batı kenarı 9,18 m. ve güney kenarı 8,33 m. uzunluğunda olan kareye yakın dikdörtgen bir plana sahiptir. İç mekân; doğu duvardaki 0,65 m. ve 0,60 m., batı duvardaki 0,65 m. ve 0,60 m. genişliğindeki beş dikdörtgen şekilli pencere ile aydınlatılmıştır (Şek. 1). Mihrap tamamen sökülmüş durumdadır. Ancak, 0,67 m. genişliğinde ve 2,17 m. uzunluğundaki sekiz basamaklı ahşap minberi özgün nitelikleriyle günümüze gelebilmiştir (Foto. 7). Caminin içindeki taban, tavan gibi ahşap unsurlar hemen hemen tamamen sökülmüş vaziyettedir.

Fotoğraf 7 - Kutluca Mahallesi Camii minberi / *The Pulpit of Kutluca Quarter Mosque*

Yapının dış duvarları özgündür ve cepheleri yatay olarak iki bölümlüdür. Meşe kerestesinden kesilmiş 0,21-0,30 m. arasında değişen enliliklerde tahtaların köşelerde çantı tekniğinde, kurt boğazı biçiminde çivisiz olarak birbirine geçirilmesiyle oluşturulmuş olan duvarlar, aynı zamanda dört yöne eğimli ahşap çatıyı desteklemektedir (Foto. 8). Ancak çatı kaplamaları büyük oranda sökülmüş durumdadır.

Günümüzde metruk vaziyetteki cami, genel yapısı itibarıyla sadece doğu cephesinde yer alan tek revakı ve diğer mimari nitelikleriyle yöredeki geleneksel

çantı camilerin önemli örneklerinden birisi olarak değerlendirilmektedir.

Afırlı Mahallesi Camii

Perşembe İlçesinin Afırlı Mahallesi'nde yer alan ve mahallenin adıyla anılan caminin ne zaman ve kim tarafından inşa edildiği bilinmemektedir. Mahalle sakinlerinin yaşlılarının verdiği bilgilere dayanılarak hazırlanan caminin ibadete açılış beratındaki kayıtta 1204 H. / 1789-90 M. tarihi bulunan yapının, XVIII-XIX. yüzyıllardan kalmış olması ihtimal dâhilindedir.

Fotoğraf 8 - Kutluca Mahallesi Camii'nin ahşap duvar yapısı ve üst örtüsü / *The Wooden Wall and Cover of Kutluca Quarter Mosque*

Caminin doğu ve batı kenarları (Foto. 9-10) boyunca uzanan revaklardan doğudaki, aynı zamanda giriş revakı olarak düzenlenmiştir. Sağdan sola 2,57 m., 1,41 m., 2,75 m. ve 2,80 m. genişliklerinde dört gözlü revak, 0,10 x 0,10 m. ebatlarında ahşap direklere sahiptir. Revakın güneyi 2,22 m. olarak açık bırakılmışken, kuzey tarafı ayakkabılık olarak düzenlenmiştir. Revakın kuzeydoğu köşesindeki gözün doğusuna, 1,12 m. mesafede iki ahşap

Fotoğraf 9 - Afırlı Mahallesi Camii'nin doğu cephesi / *The East Façade of Afırlı Quarter Mosque*

Fotoğraf 10 - Afırlı Mahallesi Camii'nin batı cephesi / The West Façade of Afırlı Quarter Mosque

Fotoğraf 11 - Afırlı Mahallesi Camii'nin güney cephesi / The South Façade of Afırlı Quarter Mosque

Fotoğraf 12 - Afırlı Mahallesi Camii'nin kuzey cephesi / The North Façade of Afırlı Quarter Mosque

direkle bir giriş bölümü eklenmiştir. Kuzey ve güney yanları yalın bir kuruluş sergilemektedir (Foto. 11-12).

Yapının 0,95 m. genişliğinde düz lentolu giriş kapısından 1,75 x 1,55 m. ölçülerindeki giriş mekânına ulaşılmaktadır. Mekânın güney tarafında on iki basamaklı bir merdiven ile mahfil katına çıkılabilmektedir. Buradan 0,87 m. genişliğindeki bir açıklıktan geçerek 5,44 x 3,08 m. ebatlarındaki son cemaat mahalline ulaşılmaktadır (Foto. 13). Kuzey duvarın ortasında 0,93 m. genişliğinde dikdörtgen şekilli bir pencere açılmıştır.

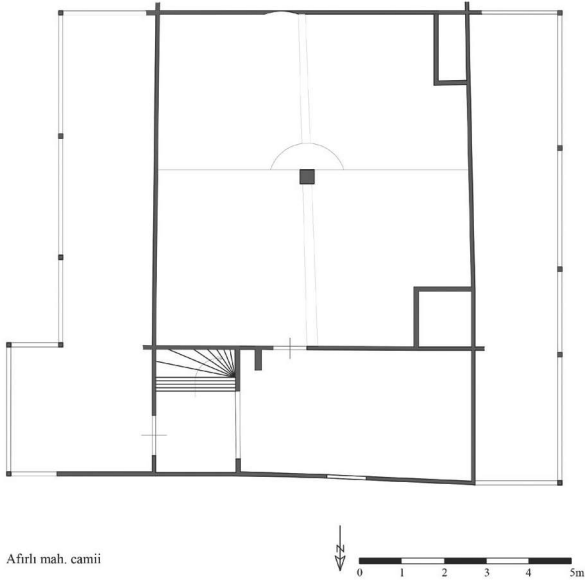
Son cemaat yerinin güney duvarının ortasındaki 0,80 m. genişliğinde, düz lentolu bir kapı ile harime girilmektedir. Harim, doğu kenarı 7,80 m., güney kenarı 6,55 m., batı kenarı 7,83 m. ve kuzey kenarı 7,43 m. uzunluğunda olmak üzere hemen hemen kare planlıdır. Mekânın orta kısmında 0,33 x 0,33 m. ölçülerinde kare kesitli bir ahşap direk yer almakta ve bu direk mahfili desteklemektedir

Fotoğraf 13 - Afırlı Mahallesi Camii'nin giriş mekânı / The Entrance Space of Afırlı Quarter Mosque

(Şek. 2, Foto. 14-15). Harim, mahfil, son cemaat yeri ve giriş mekânı dâhil olmak üzere iç duvarların tamamı ahşap tavan lambri kaplamaya sahip olduğundan yapının özgün dokusu gözlenememektedir. Ayrıca harim duvarlarında, mihrabın iki yanında birer tane olmak üzere kible duvarında 0,75 m. genişliğinde iki, doğu duvarın orta kısmında 0,88 m. genişliğinde ve batı duvarın orta kısmında ise 0,91 m. genişliğinde birer pencere açılarak orijinal duvar yapısı da büyük oranda değiştirilmiştir. Bununla birlikte caminin dış mimarisine bakıldığında özgün yapı daha iyi görülebilmektedir. Çünkü dış duvarlarda herhangi bir müdahale söz konusu değildir.

Dışta kible duvarı ile kuzeydeki giriş bölümü hariç doğu ve batı duvarlar, 0,08 m. kalınlığında meşe kerestesinden kesilmiş 0,19-0,30 m. arasında değişen tahtalardan yapılmıştır. Köşelerde bu tahtalar çanti tekniğinde, kurt boğazı biçiminde çivisiz olarak birbirine tutturulmuş vaziyettedir (Foto. 16). Bu duvarlarda yenilerine nispeten oldukça küçük boyutlarda tutulmuş açıklıklar dikkat çekmektedir. Bunlar orijinal pencereler olmalıdır (Foto. 17).

Şekil 2 - Afırlı Mahallesi Camii'nin planı / *The Plan of Afırlı Quarter Mosque*

Fotoğraf 14 - Afırlı Mahallesi Camii'nin iç mekânı / *The Interior Place of Afırlı Quarter Mosque*

Fotoğraf 15 - Afırlı Mahallesi Camii'nin iç mekânı / *The Interior Place of Afırlı Quarter Mosque*

Fotoğraf 16 - Afırlı Mahallesi Camii'nde kurt boğazı geçmeli duvar yapısı / *The Wall With Tenon (wolf throat) on Afırlı Quarter Mosque*

Fotoğraf 17 - Afırlı Mahallesi Camii duvarlarındaki orijinal pencere / *The Original Window on The Walls of Afırlı Quarter Mosque*

Yapının dört yöne eğimli çatısı, yakın tarihlerde saç örtü ile kapatılmış durumdadır. Ayrıca içte duvarları lambri ile kaplanmış ve daha geniş pencereler açılmış vaziyettedir. Cami, genel yapısı itibariyle doğu ve batı yönlerinde olmak üzere iki yönlü revaklı olması itibariyle, yöredeki tarihi ahşap çantı camilerden birisi olarak değerlendirilmektedir.

Değerlendirme ve Sonuç

Ahşabın mimaride kullanımı insanlık tarihi kadar eskidir. Bugünkü anlamda ahşabın mimaride kullanımının tarımsal üretim düzeniyle birlikte ve daha çok ev mimarisinde başladığı bilinmektedir. Avrupa'da Ortaçağ boyunca ahşap iskeletli, kâgir dolgulu yapılar çoğunlukla tercih edilmiştir (Hasol 1997: 33-34). Türk ve İslam cami mimarisinde ahşap malzemenin erken devirlerden beri kullanıldığını görüyoruz. İslam Sanatının en eski mabetlerinden biri olan Medine'deki Mescid-i Nebevi'nin ilk inşasında "zulla" olarak adlandırılan kapalı kısım, çift sıralı hurma ağacının gövdeleri üzerine oturan hurma dal ve yapraklarının toprakla kaplanması ile elde edilmişti (Çam 1997: 165-166). Yazılı kaynaklara göre Gazneliler devrinde, Sultan Mahmut'un Gazne'de yaptırdığı muhteşem Arusu'l-Felek Camii, Hindistan ormanlarından getirilen ağaç direkler üzerine çatı ile örtülüydü (Aslanapa 1984: 43). Ayrıca Semerkant ve Taşkent müzelerindeki zengin işlemeli ağaç başlıklar, Taşkent ve Pencikent müzelerindeki Oburdan ve Kurut Camilerinden kalma birer ağaç sütun ile Hive Mescid-i Cuması'ndan kalan 24 ağaç sütun, X.-XII. yüzyıllarda Karahanlı ustaların maharetini güzel bir biçimde ortaya koyan ahşap camilerinden gelen izler olarak değerlendirilir (Aslanapa 1984: 130-131).

Bu örneklerden anlaşıldığı kadarıyla Orta Asya Türk mimarisinde sıkça rastlanılan ahşap kullanımının daha sonra Anadolu mimarlığında da geleneksel olarak devam ettiği görülür. Türkiye'de Akdeniz ve Karadeniz bölgelerindeki ormanlıklar, bu yörelerde ahşabın ana yapı gereci olarak kullanılmasını sağlamıştır. Anadolu Türk mimarlığında, camilerin örtü sistemi büyük çoğunlukla tuğla tonoz ve kubbe ile oluşturulmuşsa da, Afyon Ulu Camii (1272), Sivrihisar Ulu Camii (1275), Ankara Arslanhane Camii (1289-1290) ve Beyşehir Eşrefoğlu Camii (1297) gibi kimi önemli yapılarda ahşap girişlemeli düz tavan kullanılmıştır (Aslanapa 1984: 131-134).

Coğrafi şartlar gereği Anadolu'nun kuzey kesimlerinde ahşap, yüzyıllardır başlıca yapı gereci olmuştur. Bu bölgedeki bazı yapılarda temel, iskelet, döşeme, çatı, örtü, iskelet dolgusu ve hatta hamam, helâ gibi suyla doğrudan ilişkili yerler bile ahşap malzemenin yapıya gelmiştir. Ekrem Hakkı Ayverdi, Karadeniz Ereğlisi yakınından Ağva'ya, güneyde de Adapazarı'na kadar alandaki köylerde mevcut veya varlığı belgelerle sabit ya da yıkılıp yerine kâgir yapılmış, 24 kadar cami ve bir türbe tespit etmiştir. Ayverdi'ye göre, ahşap camilerin bulunduğu bu bölge, Akçakoca ve Konur Alp tarafından fethedilen bölgenin sınırlarını çizmektedir. Akçakoca'nın kendi türbe ve camisini kütüklerle yaptırmış olmasını anlamlı bulan Ayverdi, belirttiği

bölgede ahşabın tercih edilmesini buraları fethedenlerin meşreplerine, Orta Asya'dan gelen Türklerin Doğu Türkistan'da bu tarzda binalara alışmış olup bir "sevki tabii ve içtima'i" ile burada da benzerlerini görmek istemelerine bağlamakta ve S. Hedin'in Taklamakan Çölü'nde böyle kocaman kütüklerden yapılmış 6-7 asırlık bina kalıntılarına rastladığına dikkat çekmektedir (Ayverdi 1989: 120-122). Dolayısıyla, Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nde ahşabın mimaride bu kadar yaygın biçimde kullanılmasının bu yörede milattan önceki devirlerde gerçekleşen Türk yerleşmeleriyle alakalı olduğu düşünülmektedir. Ksenophon'un verdiği bilgilerden Mossynoikler'in ağaçların yatay olarak üst üste yığılması suretiyle inşa edilen evlerde oturdukları anlaşılmaktadır. Bunun da Güney Sibirya ve Uygur Türklerinin mimarisine dayandığı ileri sürülmektedir (Demir 2005: 173-174).

Ordu'da ahşaptan çanti tekniğinde inşa edilmiş camiler de önemli bir yapı grubunu oluşturmaktadır (Örnekler için bkz.: Bayhan 2005: 1-22, Bayhan 2006: 33-48, Bayhan 2009: 59-90, Bayhan Spring 2009: 55-84). Perşembe ilçesine bağlı Kutluca Mahallesi ile Afırlı Mahallesi'ndeki iki cami de bu tip eserlerin yeni örnekleri olarak çanti camiler grubuna dâhil edilmiş olmaktadır. Yöredeki benzer camiler genellikle mezarlık alanları içerisinde konumlandırılmışken, Fatsa Aşağıyavaş Köyü Camii gibi Kutluca Mahallesi Camii ile Afırlı Mahallesi Camii de mezarlık yerine mahalleyle ilintilendirilmiş bir konuma sahip yapılarıyla farklılık arz ederler.

Plan açısından ele aldığımızda, dikdörtgen biçimindeki harim ve doğudaki revak dâhil olmak üzere 9.46/9.53-9.10/9.18 m. uzunluklarındaki duvarları ile kare şekilli bir plana sahip olan Kutluca Camii ile 10.88/10.91-11.00/11.85 uzunluklarındaki kenarları ile hemen hemen kare biçiminde bir plan şeması sergileyen Afırlı Camii'nin, Ordu'ya bağlı muhtelif yerlerdeki Laleli (Eski) Camii, Yeni Cuma Camii, Çayır Camii, Kargalı Camii, Eski Asak Camii, Şenyurt Köyü Camii, Kabadirek Camii ile benzerlik içerisinde olduklarını söylemek mümkündür. Ancak Laleli (Eski), Şenyurt ile Kabadirek Camileri üç yönlü, Yeni Cuma, Kargalı ve Eski Asak Camileri ise kuzeydoğu ya da kuzeybatı yönlerden iki taraflı revaka sahipken, Kutluca Camii'nde sadece doğu yönde olmak üzere tek yönlü, Afırlı Camii'nde ise doğu ve batı kenarlarda olmak üzere iki yönlü revak uygulamasına yer verildiği görülmektedir. Ayrıca hem Kutluca Camii, hem de Afırlı Camii'nin kuzey tarafındaki giriş mekânları (son cemaat mahalli) dolayısıyla Aşağıyavaş Köyü Camii ve Soğukpınar Köyü Hatıpli Mahallesi Camii ile daha yakın bir benzerlik sergilediklerini ifade edebiliriz. Kutluca Camii, iç mekândaki üç yönlü kadınlar mahfili bakımından yukarıda adı zikredilen yakın çevre örnekleriyle benzerliğe sahiptir (Bayhan Spring 2009: 55-84). Afırlı Camii, sadece kuzey kenar boyunca üst kata

yerleştirilmiş kadınlar mahfili sebebiyle bu örneklerden farklıdır.

Tipolojik açıdan ahşap destekli camiler sınıfında, duvarları da ahşaptan yapılan “çantı camiler” arasında değerlendirilen bu düzenin benzer örneklerine, Ordu dışında yöreye en yakın yerleşimler olan Samsun, Trabzon, Rize, Artvin ve ilçeleri ile Batı Karadeniz Bölgesi’nde Düzce, İzmit, Adapazarı ve çevrelerinde rastlanmaktadır. Doğu tarafında yer alan tek yönlü revaka sahip yapısıyla Samsun’un Terme ilçesine bağlı Yeni Cami Mahallesi Camii (XV.-XVIII. yüzyıl), sadece kuzey kenarlarındaki tek yönlü revak düzenleriyle Kavak Çakallı Beldesi Camii (1879), Salıpazarı Gökçeli Camii (XIX. yüzyıl) ve Terme Aşağı Söğütlü Camii (XIX. yüzyıl), Kutluca Camii’nin yöredeki en yakın benzer örnekleridir (Bayraktar 2005: 54-57, 134-136, 158-163). Trabzon’dan Dernekpazarı Güneykondu Mahallesi Camii (1819) de batı tarafına yerleştirilen tek yönlü revakı ile farklı bir örnek durumundadır (Yavuz 2009: 91-97). Afırlı Camii’ndeki gibi doğu ve batı yönde olmak üzere iki yönlü revak uygulamasının yörede benzer örneğine rastlamadık. Ancak ‘L’ şekilli olmak üzere Samsun’dan Çarşamba Kuşhane Köyü (XV.-XVIII. yüzyıllar) ve Terme Dağdıralı Köyü (XV.-XVIII. yüzyıllar) Camileri bu tipin farklı örnekleri olarak değerlendirilebilir (Bayraktar 2005: 52-57). Buna karşılık Kutluca ve Afırlı camileri, Doğu Karadeniz Bölgesi’ndeki pek çok ahşap cami yapısı ile sadece ahşap yığma tekniği bakımından benzeşirler (Karşılaştırma için bkz.: Can 2004: 15-68, Bayraktar 2005: 23-163, Karpuz 1992: 50-52, 56, 59-64, Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, I, Ankara, 1999: 766-767, Aytekin 1999: 160-169).

Ekrem Hakkı Ayverdi’nin “çantı camiler” şeklinde nitelendirdiği Batı Karadeniz Bölgesi’nden Düzce-Akçakoca Aftun Dere Köyü’nde Orhan Camii, İzmit-Kandıra Büyük Kaynarca Köyü Camii, Adapazarı-Sapanca-Büyük Tersiyeye Köyü Orhan Gazi Camii, Kandıra-Emir Ali Köyü Orhan Gazi Camii, Akçakoca-Geriş (Cuma Yanı) Köyü Sultan Orhan Camii, Kandıra-Küçük Kaynarca Köyü Şeyh Muslihiddin Camii, Orhan Gazi devrinden benzer tipte yapılar olarak dikkat çekmektedir (Ayverdi 1989: 120-122). Bu yapıların da beden duvarlarının tamamen ahşaptan yapılması bakımından Kutluca Camii ve Afırlı Camii ile benzeştikleri görülmektedir. Öte yandan Samsun ve Ordu yöresinde yakın dönemlerde de aynı tip cami geleneğinin hala yaşatılmaya çalışıldığına şahit oluyoruz (Bayhan Spring2009: 74, Nefes 2009: Muhtelif Sayfalar, Kurt 2008: 10-19). Bununla birlikte ahşap direk sayıları değişmekle birlikte, Çarşamba Ordu Köyü Camii (1420 civarı), Kavak Bekdemir Köyü Camii (1595), Terme Pazar Camii (1840) ve Çarşamba Porsuk Köyü Camii (1859-60), ahşap direklere oturan ‘U’ şeklindeki kadınlar mahfili içeren harim düzenleri ile Kutluca Camii’ne

benzer örnekler olarak dikkat çekerler (Can 2004: 34-41, Bayraktar 2005: 38-42, 61-67, 121-122, 126-131).

Sonuçta, Orta Asya’dan bir kültürel miras olarak Anadolu’ya taşıdığımız ve “Çantı Camiler” şeklinde adlandırılan bir gruba dâhil yeni örneklerin belgelenmesi açısından, Ordu’nun Perşembe İlçesi’ndeki Kutluca Mahallesi Camii ile Afırlı Mahallesi Camii, gelecek kuşaklara aktarılması gereken kayda değer öneme sahip kültür varlığı niteliğindeki yapılardır.

Kaynakça

- ASLANAPA, O., 1984. Türk Sanatı. İstanbul.
- AYTEKİN, O., 1999. Ortaçağ’dan Osmanlı Dönemi Sonuna Kadar Artvin’deki Mimari Eserler, Ankara.
- AYVERDİ, E. H., 1989. Osmanlı Mimarisinin İlk Devri, I, İstanbul.
- BAYHAN, A. A., 2005. “Ordu/İkizce’den Bir Ahşap Cami: Laleli (Eski) Camii”, Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi. Sayı: 14, Erzurum: 1-22.
- BAYHAN, A. A., 2006. “Ordu’da Yeni Tespit Edilen Ahşap Camiler”, Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi. Sayı: 16, Erzurum: 33-48.
- BAYHAN, A. A., 2009. “Ordu’nun İkizce ve Çaybaşı İlçelerindeki Ahşap Camiler” X. Ortaçağ - Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu (3-6 Mayıs 2006, Ankara) Bildirileri (Prof.Dr. H. Örcün Barışta’ya Armağan). Ankara: 59 - 90.
- BAYHAN, A. A., 2009. “Ordu’dan Bazı Tarihi Ahşap (Çantı) Camiler”, The Journal Of International Social Research / Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. VOLUME: 2, ISSUE: 7, SPRING: 55-84.
- BAYRAKTAR, M. S., 2005. Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri (Basılmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- BİLGİN, M., 1997. “Giresun Bölgesinde Türkmen Beylikleri ve İskan Hareketleri”, Giresun Tarihi Sempozyumu Bildirileri. İstanbul: 88-94.

- CAN, Y., 2004.
Samsun Yöresinde Bulunan Ahşap Camiler. İstanbul.
- ÇAM, N., 1997.
İslamda Sanat Sanatta İslam. Ankara.
- ÇEBİ, S., 1973.
Ordu Tarihi ve 50. Yılda Ordu Şehri. Ordu.
Danışmendname (Haz.: Necati Demir). Niksar, 1999.
- DEMİR, N., 2001.
Ordu İli ve Yöresi Ağızları, Ankara.
- DEMİR, N., 2002.
“Hacıemiroğulları Beyliği”, Türkler. C. 6, Ankara: 824-829.
- DEMİR, N., 2005.
Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Tarihi Alt Yapısı (Tarih – Etnik Yapı – Dil – Kültür). Ankara.
- HASOL, D., 1997.
“Ahşap” Maddesi, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi. Cilt: 1, İstanbul: 33–34. <http://www.persembe.gov.tr/cogrfi.html>
- KARPUZ, H., 1992.
Rize. Ankara.
- KURT, S., 2008.
Ordu'nun Akkuş Yöresinde Bulunan Ahşap Camiler. Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Basılmamış Lisans Tezi. Erzurum.
- MERÇİL, E., 1991.
“Anadolu Beylikleri”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. III, İstanbul: 139.
- NEFES, E., 2009.
Samsun Yöresindeki Son Dönem Ahşap Camiler, Samsun.
- ÖZ, M., 1999.
XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı. Ankara.
- SÜMER, F., 1992.
Çepniler. İstanbul.
- SÜMERKAN, M. R. – Okman, İ., 1999.
Kültür Varlıklarıyla Trabzon (İlçeler ve Köyler). Cilt: 1, Trabzon.
- TURAN, O., 1984.
Selçuklular Zamanında Türkiye. İstanbul. Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, I, Ankara, 1983.
- UZUNÇARŞILI, İ. H., 1988.
Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri. Ankara.
- YAVUZ, M., 1993.
Çaykara - Dernek Pazarı ve Köylerinde Osmanlı Dönemi Camileri. Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü Yayınlanmamış Lisans Tezi, Erzurum.
- YAVUZ, M., 2009.
Çaykara ve Dernekpazarı'nda Geleneksel Köy Camileri. Ankara.
- YEDİYILDIZ, B., 1985.
Ordu Kazası Sosyal Tarihi. Ankara.
- YEDİYILDIZ, B., 2000.
Ordu Tarihinden İzler. Ankara.
- Yücel, Y., 1991.
Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar. Ankara.
- ZEREN, D., 1994.
Of ve Köylerindeki Osmanlı Dönemi Ahşap Camileri. Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü Yayınlanmamış Lisans Tezi, Erzurum.